

LUND UNIVERSITY

Review of Markus Hiekkanen, "Finlands medeltida stenkyrkor" (2020)

Wienberg, Jes

Published in:
Fornvännen

2021

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wienberg, J. (2021). Review of Markus Hiekkanen, "Finlands medeltida stenkyrkor" (2020). *Fornvännen*, 116(2), 159-161.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Annan

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

av stenteknologier, hantverk och hantverkare i ett tolkande arkeologiskt perspektiv, som för de med mer generellt intresse av etnoarkeologiska undersökningar av världar vi inte känner så väl. Boken är redan en standardreferens för dem som involverar etnoarkeologiska diskussioner i sina studier av (för)historiska stenteknologiska praktiker.

Anders Högberg

Linnéuniversitetet
Institutionen för kulturvetenskaper
391 82 Kalmar
anders.hogberg@lnu.se

Markus Hiekkanen, *Finlands medeltida stenkyrkor*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm 2020. 939 s. ISBN 9789188763112.

Det började med korta texter under 1980-talet om finska stenkyrkor, deras arkeologi och datering – kyrkorna i Borgå, Raumo, Esbo, Rengo och Lempäälä. Det fortsatte på 1990-talet med doktorsavhandlingen *The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku: A Systematic Classification and Chronology* (1994). Det följande årtiondet utkom ett finskspråkigt översiktsverk, *Suomen kivikirkot keskiajalla* (Finska stenkyrkor under medeltiden; 2003). Och nu, mindre än två årtionden senare, och efter många andra texter om kyrkor och annat, har en bearbetad, utvidgad och uppdaterad version av det finska verket publicerats på svenska med titeln *Finlands medeltida stenkyrkor* (2020).

Forskaren och författaren bakom denna stegvisa fördjupning i ett centralt finskt och även svenskt medeltida kulturarv och källmaterial är Markus Hiekkanen, som har verkat vid Museiverket, Finlands Akademi, Helsingfors universitet och Åbo universitet. Han presenteras ömsom som arkeolog, medeltidsarkeolog och konstvetare men kunde även kallas kyrkoarkeolog eller kanske historisk arkeolog, alltså med just de kompetenser som är behövliga för att utforska kyrkorna i ett brett perspektiv.

Finlands medeltida stenkyrkor är en mycket snyggt layoutad bok med hårda pärmar, tung förvisso, men välformulerad (översättning av Camilla Ahlström-Taavitsainen), klart och konsekvent disponerad och rikt illustrerad med kartor, kyrkoplaner och fotografier övervägande i färg, som gör läsningen till ett nöje.

Boken inleds med innehållsförteckningen, två förord, först ett av Anders Andrén från Vitterhetsakademien, som är utgivaren, och sedan ett av författaren själv (s. 5–9). Därefter följer bokens fyra huvuddelar:

Den första delen är en kort introduktion, ”Medeltida stenkyrkor i Finland” (s. 11–16), som redogör för bokens struktur, tidsgränser och hur kyrkorna kommer att beskrivas.

Den andra delen är en allmän översikt över stenkyrkorna (s. 16–76), där bokens iakttagelser och kunskap sammanfattas. Översikten är mycket läsvärd för alla som är intresserade av Finlands och dess kyrkors historia. Här berättas om kristnandet och de första församlingarna, om generationer av träkyrkor som föregick stenkyrkorna, forskningen kring stenkyrkorna, metoder för datering samt kronologi, om ofullbordade stenkyrkor och utvecklingen efter reformationen, om kalkmålningar, glasmåleri och inredning med högaltare, sidoaltare, korskrank, dopplats, altarskåp och träskulpturer, korstolar, heliga kärl och andra föremål samt avslutningsvis förändringen från ett katolskt till ett lutherskt kyrkorum. Översikten är väl illustrerad med fotografier, en tabell över krucifixens kronologi (s. 68) samt ett antal spridningskartor (s. 23, 28, 39–41, 45, 51, 53, som kulminerar med en översikt över alla stenkyrkor i Danmark, Norge, Sverige, Finland, Estland och Lettland (s. 76).

Den tredje delen är en beskrivande katalog över alla 104 finska stenkyrkor uppdelade på landskapen Egentliga Finland, Satakunta, Tavastland, Åland, Nyland, Österbotten, Savolax och avslutningsvis Karelen, som idag huvudsakligen är en del av Ryssland (s. 77–689). Inom varje landskap presenteras kyrkorna i alfabetisk ordning. Och varje kyrka beskrivs på ett relativt enhetligt sätt med en historisk inledning följt av en redogörelse för stenkyrkans arkitektur, sedan kalkmålningarna, den medeltida inredningen och föremålen samt avslutande om utvecklingen

ända fram till ca 1700. Varje beskrivning illustreras med en grundplan, ett exteriörfoto, ett interiörfoto samt fotografier av ett urval av eventuella kalkmålningar och inventarier. Katalogdelen har lästs av recensenten, från Bjarnå i Egentliga Finland till Vederlax i Karelen, men den lämpar sig nog bäst som ett uppslagsverk.

Den fjärde delen (s. 691–939), tryckt i ett mindre textformat, innehåller noter, en översikt över använda förkortningar, källor uppdelade på examensarbeten, litteratur, bildkällor, förteckning över kartor, personregister, ort-, samsfunds- och organisationsregister samt avslutande en kort presentation av författaren.

Som det torde framgå representerar *Finlands medeltida stenkyrkor* många års kvalificerad forskning, som här har fått en välförtjänt påkostad och gedigen publicering, genomtänkt och användbar med en uppvisning av det bästa, som dagens bokhantverk kan erbjuda, inklusive pedagogiskt färgsatta sidor, som markerar övergången mellan olika avsnitt och som pricken över i ett färgmatchande tygband som bokmärke.

Boken är Markus Hiekkänen's översikt över Finlands stenkyrkor. Den kan och bör inte förväxlas med de nationella översikterna författade av antikvarier eller ämbetsverk – alltså de kraschade eller ännu pågående inventeringsverken *Sveriges kyrkor* (1912ff), *Danmarks Kirker* (1933ff), *Norges kirker* (1959ff) och *Suomen kirkot* (1959ff). Det personliga anslaget märks genom ett fokus på systematik, kvantifiering och datering, i en övergripande tes, i språket som tillåter sig värdeomdömen samt någon enstaka lustighet, vilka normalt saknas i de mera torra inventeringsverken.

Man anar arkeologen Hiekkänen, när kyrkorna konsekvent beskrivs mycket systematiskt, när det gärna redogörs för hur många exemplar det finns av olika kategorier (t.ex. s. 71–74). Sedan intresserar Hiekkänen sig mycket för datering, och har som huvudtes (från avhandlingen), att stenkyrkorna huvudsakligen och med undantag för Åland har tillkommit från 1420-talet och fram till 1520-talet, då byggandet ebbar ut, och att de är uttryck för ett byggprogram, där Åbo stift har varit en avgörande initiativtagare.

Oftast fullförs programmet så att det idag står en välvd salskyrka med en sakristia i norr och ett vapenhus i söder, ibland även ett torn i väster. Och valven kan vara utsmyckade med enkla kalkmålningar, först så kallade byggmästarmålningar, sedan kan de även ha fått en mera skulptural utsmyckning av professionella målare. Men i en del fall, särskilt uppåt eller inåt landet, blir det enbart en sakristia i sten som leder in till en träkyrka, valven planeras, men uppförs inte och mera påkostade kalkmålningar tillkom aldrig – för reformationens och kronans konfiskationer kom emellan.

De relativt sena dateringarna har varit och är kanske fortfarande kontroversiella, särskilt på Åland, men huvudtexten är klädsamt återhållsam med tanke på den polemik som har präglat frågan kring stildatering, dendrokronologi och murbruksdatering. Den särskilt nyfikna kan hitta klara ståndpunkter, mer kategoriska yttranden samt relevanta referenser i notapparaten till kapitlet om dateringsmetoder samt noterna till beskrivningen av Ålands kyrkor (s. 696, 777–793). Sedan kan jag inte låta bli att kontrastera Hiekkänen's intresse för datering, det dateras mycket genom boken, med kommentaren i samband med en diskussion om dateringen av Åbo stad, om staden är från slutet på 1200-talet eller från början av 1300-talet: "Skillnaden mellan dateringarna är enligt min mening inte betydelsefull – bara en natt skiljer dessa tämligen obestämda perioder från varandra." (s. 253).

En del uppfriskande värdeomdömen fällt längs vägen. Enbart i presentationen av Virmo kyrka i Egentliga Finland möts läsaren exempelvis av orden vacker fyra gånger, imponerande tre gånger, ståtlig två gånger och sedan en gång var orden finaste, luftigt, mäktigt och intressant (s. 239–244). Och så lustigheten: Kalkmålningen av ett offerlamm som vilar på en paten i Pargas, också i Egentliga Finland, som traktens bönder inför en besökande student i 1653 hävdade skulle föreställa "Pargass Mackara" dvs. Pargas korv – inte med orätt, ta en titt själva (s. 163)!

Några kritiska kommentarer från min horisont: Forskningshistorien kunde gärna ha kompletterat kritiken med lite mer om, vad tidigare forskare faktiskt kommit fram till (s. 30–35).

Som okunnig utlänning saknar jag en karta, där gränserna för de olika landskapen är tydligt markerade (t.ex. s. 45). Katalogens kyrkor presenteras alla med en grundplan, men i mer komplicerade fall som Åbo domkyrka (s. 250) och Ingå i Nyland (s. 551) hade det behövts mera, antingen en plan med kronologisk skraffering eller en uppdelning på olika faser och gärna med namn på olika avsnitt eller kapell för att läsaren ska kunna hänga med i texten. Fotografierna kunde gärna vara daterade. Under läsningen var det lite förvirrande med "Biskop Hemmings relikskrin" i Åbo domkyrka (s. 264–266), eftersom förklaringen av vem det troligen är gjort för kom senare i texten (s. 276–277). Och man kan ställa sig lite skeptisk till alla spekulationer om hur många träkyrkor, som kan tänkas ha föregått stenbygget, liksom jag i några fall förvånas över, att det skulle vara möjligt att hävda just stjärnvalv, när inget eller enbart vägganfang finns kvar, exempelvis i ruinen Pälkne samt Renko i Tavastland (s. 410, 415). Relativt ofta omnämns saker i figurtexterna, som knappt går att urskilja i fotografierna (t.ex. s. 435). Och så är det lite irriterande, när man skall orientera sig, att relativt många sidor med hänsyn till layouten har lämnats utan paginering (t.ex. s. 353–357).

Nå, publiceringen är mycket välkommen! För som det noteras i förordet (s. 7), är det första gången på 130 år, som en svenskspråkig översikt presenteras över alla medeltida stenkyrkor i Finland, som bekant en del av Sverige till 1809. Här samlas mycket kunskap som annars enbart finns svårtillgänglig på finska eller engelska i otaliga spridda skrifter, som det framgår av den mycket omfattande referenslistan. Och för egen sydsandinavisk del har jag lärt mig mycket nytt om den senmedeltida byggboomen, noterat de många stjärnvalven och de mer än 800 bevarade träskulpturerna, fascinerats av de många ensamma sakristiorna av sten, där ett byggeri inte har fullföljts, samt fått ett angenämt återseende med de relativt få kyrkor, som jag har besökt sedan tidigare.

Finlands medeltida stenkyrkor är ett standardverk, som kommer att bli stående lång tid framöver, när annat har rasat. Det är bara att gratulera och rekommendera till läsning och

användning. Men bokens 3 kilon är inte lätthanterliga. Boken måste i princip placeras i en solid bokhylla eller läggas fram på ett stadigt bord, alltså inget man svänger med under ett kyrkobesök. Så Vitterhetsakademien kunde gärna använda sina ekonomiska muskler så att denna och andra publikationer kan göras tillgängliga även digitalt.

Jes Wienberg

Lunds universitet
LUX, Institutionen för arkeologi
och antikens historia
Box 192, SE-221 00 Lund
jes.wienberg@ark.lu.se

Thomas Frank, *Min vej til vikingernes Byzans: 65 dage i kajak*. København 2018. 364 s. ISBN 9788774673828.

Dansks intresse för vikingatida sjöfärder brukar hålla sig till båttyper och navigationsförhållanden i hemmavatten och på Nordsjön. Thomas Frank är här ett undantag då han fångats av frågor kring forntida flodvägar mellan Östersjön och Svarta havet. Detta av en speciell orsak, nämligen att söka och försöka belägga påverkan från östkyrkan på kristnandet i Danmark.

Frank är domprost i Viborg, men med en bakgrund som fallskärms soldat och extremsportare bestämde han sig för att en forskningsresa på egen hand var möjlig. Han karakteriserade sitt projekt som "experimentell teologi" och genomförde det 2017. Förberedelserna var minutiösa med fysisk hårdträning, detaljplanering av resvägen och arrangerandet av nödvändiga tillstånd. Han skaffade sig också grundkunskaper i ryska. Frank var inläst på de olika experiment som tidigare ägt rum på dessa färdvägar och inställd på att det krävs en lätt farkost för att lyckas. Färdmedlet var en 5,5 m kajak i kolfiber – vikt 20 kg – och en dubbelpaddel i samma material. Tält, sovsäck, kanotvagn samt solcellsdriven GPS- och kommunikationsutrustning – ytterligare 20 kg. Begreppet resa lätt fick här ett extremt uttryck.